

A HUSZÁRSÁG EREDETHAGYOMÁNYA 1936-BAN .

MINDENKÉPP ÉRDEKES, minő anyagot von be szerző a huszárság eredetének vizsgálatába. Az eredetkérdés eddigi hozzászólói nyilvánvalóan szűkebb forrásterületet tartottak szán előtt. Keresték a huszárság legrégebb előfordulási adatait, iparkodtak azokat az egykorú milióbe beilleszteni; arra voltak kíváncsiak, miért csak akkor és ekkor, miért nem előbb vagy később stb.? S egyiküknek sem jutott eszébe, hogy ismemiök illenék az 1914-i viszonyokat összefoglaló Nr. 2700/zu. Abt. 5—1914. szám alatt kiadott „Ordre de Bataille des k. u. k. Heeres, der k. k. und der k. ung. Landwehr in Frieden“, továbbá a 65.606/zu. Abt. 5—1918. szám alatt megjelent „Dislokationsübersicht“ című rendeleteket, valamint a világháború alatt összeállított, összesen 41 Einteilungslisté-t, melyek utolsója 1918 szeptember 14-én Op. Nr. 11.220/geh.—1918. szám alatt adatott ki. Pedig Zsuffa szerint mindezek a különböző Rendeleti Közlönyökkel egyetemben igen fontos levéltári adatok, melyeket sem a nagyközönség, sem a kutatók nem ismernek, amint nem ismerik a hadseregszervezéstan összefoglaló műveit sem, melyek közül néhányat cím szerint is felsorol. Szerencsére; mert itt kerül e sorok írója abba az örvendetes helyzetbe, hogy az egész komplexumhoz valamennyire mégis hozzászólhat. A v. Alten-féle Handbuch-ot t. i. magam is forgattam néha, Teuber és Ottenfeld (Zsuffánál Tauber O.) hatalmas díszmunkáját egyenesen igen sűrűn. Volt kezemben a Kohányi Zoltán (Zsuffánál Pál) egybe-gyűjtötte „A tengerészeti (!) közigazgatást szabályozó törvények és rendeletek gyűjteménye“ és sok év előtt a Ludovika Akadémián Stromfeld Aurél akkor még vezérkarba beosztott százados (utóbb a vörös hadsereg vezérkari főnöke; Zsuffa szövegében Antal a neve) hadseregszervezeti előadásait is hallgattam. Am mindezekből egyetlen szót sem tanultam a huszárság eredete felől.

Okunk van azonban azt hinni, hogy mindezeket szerző is csak azért sorolja fel, mert azt hiszi, hogy ezek a titokzatos számok és többnyire rosszul idézett szerzők és címek a szövegben az olvasókra jól hatnak. Előadásának okfejtő része t. i. már sokkal szűkebbkörű s a kutatók előtt nagyon is jól ismert apparátusra támaszkodik. Ehhez már mi is részletesebben szólhatunk hozzá.

¹V. ö. Magyar Szemle f. évi áprilisi számában, ahol 396. lapon az 5. sorban kozák szó helyett kozár olvasandó.

Főforrása — mint nem egy helyütt kiemeli — a Corpus Juris hadügyekre vonatkozó törvénysorozata. „A törvényszövegek mellett — írja — hitelesség tekintetében minden egyéb kútfő értéke eltörpül.⁶ (10. lap). Más helyen persze beismerni kénytelen, hogy akadtak törvényeink, eléggé számosán, melyeket éppen nem hajtottak végre, a forrásjelleg tehát nem egy esetben értelmezésre szorul. De helyszűke kedvéért talán ne törődjünk ilyen árnyalati szempontokkal, fogadjuk el, ami igaz is, hogy a paragrafusokból sok minden rekonstruálható s lássuk, hogyan dolgozik szerzőnk kritikája, hogyan használja fel legfontosabbnak mondott forrásfajtáját? Jócskán elcsodálkozhatunk már a legelső hivatkozásnál. Magyarul, majd latinul idézi az 1222-i Aranybulla VII. cikkét (8. lap) s közben jólétesülten megjegyzi, hogy „ez már az 1231-ben módosított szöveg.“ Hogy az eredeti s a megújított Aranybulla közismert szövegei között lényeges eltérések vannak, arról szemmel láthatóan sejtelve sincsen, nem is igen lehet, mert nyilvánvalóan azt hiszi, hogy miután az 1222-i Bulla eredeti példányai elvesztek, arról másolat egyáltalában nem maradt s a szöveget csak az 1231-i fogalmazás tartotta fenn, ez pedig nem más, mint az 1222-inek „hivatalos másolat...-a. (51. lap, 17. jegyzet.)

A törvényszövegekre nézve általában a millénniumi kiadást idézi, bizonyára ezt érti t. i. a Kolozsváry—Óváry-féle Corpus Juris alatt. Csak az Aranybullával tesz kivételt. Ott, ki tudná megmondani miért, Endlicher Monumenta-jára s Ferdinandy Gejza fordítására támaszkodik, kik természetesen mindketten megmondják, hogy az a bizonyos VII. cikk az első Aranybullából való, de beszélnek a másodikról, illetve közülük azt is. Egyszerűbb és célravezetőbb lett volna tehát az említett Corpus Juris-kiadás Nagy Gyula készítette fordításánál maradni, ez a kiadvány t. i. csak az 1222-i bullát közli s így meg lehetett volna menekülni a két szöveg közötti, úglátszik kényes, választástól. Visszatérő szokása azonban, hogy nem azt a kiadványt idézi, honnan adatát tulajdonképpen vette 3 rövidség okából csak egy frappáns példát.

Hivatkozik a castellói püspöknek a Marczali-féle Enchiridionban kiadott jelentésére, de egyáltalában nem tudja, hogy a püspöknek több, pontosan három jelentése maradt fenn, s az, melyben Visegrádot „földi paradicsominak nevezi, nem azonos a Marczalinál közölttel. Furán hangzik, de azt kell hinnünk, hogy az Enchiridionból csak a lapszámot írta ki, a szöveget még csak végig sem futotta, még annak Marczali-írta magyar bevezetését sem. Mert itt Visegrádot nemcsak hiába keresnénk, de a bevezetés elolvasása után azt sem érthetnénk meg, miképpen nevezheti Zsuffa a püspököt következetesen „Castellani“-nak, holott Marczali világosan megmondja, hogy Maraschi Bertalannak hívták. Hogy hogyan és miért kellett ennek a jólcsengő s a magyar történetírásban teljesen ismeretlen névnek megszületni, arra semmiképpen sem tudunk felelni, de az bizonyos, hogy ezt a nevezetes Maraschi-levelt, ha már idézte, mindenképpen előnyös lett volna jól áttanulmányoznia. Csakugyan ragyogó képet nyújt Mátyás udvarának pompája és gazdagsága felől, de már önmagában lényeges figyelmeztetéseket adhatott volna szerzőnk kezébe. Talán nem hirdetné olyan lelkesen, hogy íme Mátyás békét diktált a németek hatalmas császáranak is, hiszen a legátus mégis jobban ismerte az

akkori erőviszonyokat, s szerinte a császár elleni háborúban oroszlán küzd az egérrel; oroszlán alatt természetesen a magyar királyt értvén. Sőt gyanút foghatott volna egy más irányban is. Kiderül t. i. a szövegből, hogy bizonyos idegen elemek, kiknek kulturális fölényét az akkori magyarsággal szemben soha senkinek sem jutott eszébe feltételezni, (Zsuffa nyílt kaput dönget, mert a jelentést ebből a szempontból hívja segítségül), az udvarnál igen jelentős politikai szerepet játszanak. Megemlékezve t. i. a magyar országnagyok, sőt a nagybefolyású királyné békevágyáról, azt írja Maraschi püspök, hogy „nincsen vérbeli magyar, ki ezt a keresztények elleni háborút vállalni akarná“. Csak a csehek kívánják, a török szökevények s a szerbek.— Szóval Mátyás háborúból élő zsoldosai — tehetjük mi hozzá.

Hanem hát szerzőnk forrásokat tanulmányozni nem szeret valami különösen. Hogy a kútfőnek mi a tartalma, ilyen kicsinyes kérdésekkel a legkritikább esetben törődik. A szokásos kritikai eljárással éppen ezért igen nehéz írásművéhez hozzászólni. Nincs lap, melyen ne hemzsegne a sok értetlenség és félremagyarázás. Ha valamennyire rá akarnánk mutatni, az övénel jóval terjedelmesebb szövegre volna szükségünk. De a helyes értékeléshez bizonyára bőven elég, ha néhány kiáltóbb megállapítás-csoportját vesszük szemügyre. Már ilyen szűkített területre vonatkozó vizsgálat is csodákat fog eredményezni.

Első pillantásra szembetűnő s talán mindent magyarázó hiedelme a középkori köznemesség katonai értékének egészen misztikus túlbecsülése.

Úgy látja, hogy csak a magyar múlt dicsekedhetik homogén és állandó (!) nemzeti sereggel. Másutt mindenütt az uralkodó volt a hadsereg s egyrészt idegenekből állott, másrészt ideiglenes volt, éppen a fizetést húzó idegenek magas zsoldkölsége miatt. Elismeri nb., hogy a magyar királyok seregei is nagyrészt ilyenek már a középkorban, azok t. i., melyekkel tetszésük szerint rendelkeztek. De ezek mellett szerinte mindig ott volt a szabad magyarok fegyveres tömege, a nemzeti hadsereg (mely) azokból a lázongó, de levert, vagy lecsillapított szabad emberekből, nemesekből alakult meg (Aba, Ajtony, Gyula stb.), kik Szent István királlyal szemben katonai kötelezettséget nem vállaltak (!), de kijelentették (!), ha a hont veszély fenyegeti, fegyvert fognak.“ (57. lap.). Ebből következik, hogy „a magyar nemzet a patrimonialis / királyság megalakulása után egész haderejével szomszédai ellen sohasem léphetett fel, mert azt hadszervezetünk lényege tiltotta.“ A királyi sereg küzdhetett a határokon kívül, a nemzeti nem. Igaz; s ez szerinte „korrekt és a mai nemzetek fejlett jogérzékét is felülmúló becsületesség“, minek következtében „egész haderejünkkel akkor sem támadhattak ellenfeleikre, ha őket határozott és sorozatos sérelem érte.“ (8—9. lap.). Mi az eredmény? „A kétféle sereget egyesíteni és azzal az ország határain túl a török ellen támadólag fellépni lehetetlenség volt.“ „Tehát Mohácsnál elsősorban a magyar hadszervezeti és hadkötelezettségi formák buktak el, és idő kellett ahhoz, amíg nálunk a germán hadszervezet és hadkötelezettség gyökeret vert.“ (58. lap.).

A dolgot nem egészen így tudom, de annyi bizonyos, hogy a szerző által különben perhorreszkált „germán hadszervezet“-nek ilyen bókot és elismerést még nem igen juttattak. Az, szerencséjére, nem volt ennyire becsületes. No, a magyar sem, de bizonyos igazság mégis van ezekben a megállapításokban, csak persze éppen ellenkezője annak, amit Zsuffa lépten-nyomon hirdet. Tény az, hogy a köznemesség szerepe a magyar haditörténetben, amint az újkor felé haladunk,

mind száználmasabbá válik, ahogy ez sokszáz, szerző nem ismerte, adatból, de magából a Corpus Jurisból is kimutatható. A köznemességet csakugyan bajos volt a királyi sereggel egyesíteni, mert mindinkább kivonta magát a hadakozás terhe alól. S hogy királyaink közül, hatalmuk viszonylagos gyengesége következtében egyedül Mátyásnak sikerült őket megadóztatni, — pedig az állandó húzódozásnak és az ebből folyó katonai elértéktelenedésnek csak az adó lehetett a rekompenzációja — az a magyar fejlődésnek kétségkívül szomorú árnya. Bizony a germán és egyéb külföld, mikorra ez a fokozat bekövetkezett, az adót szabályszerűen és könnyörtelenül bevezette. Mohácsnál ott volt a király és a főnemesség, a köznemesség — pedig a hely nem esik a gyepek túlra — nem. S a csata talán csakugyan nem alakul akkora katasztrófává, ha a köznemesség adójából a királyi bandériumok számát megfelelően növelni sikerült volna. Hogy ez a „becsületesség“ kárhuzatos volt, azt Mohács esetében egészen jól látja.

A köznemesség, mint társadalmi osztály a XV. században bizony már csak papiroson volt katona. Ott persze nagyon is, mert mi lett volna különben a nemesi kiváltságokkal, hogyan hirdethette volna Werbőczy a nemesség egységének elvét! A fejenkénti hadkötelezettséget tehát minden áron fenn kellett tartani s egyúttal lehetőleg gondoskodni a valóságos hadbahívás lehetetlenné tételéről vagy legalább is nyomatékos megnehezítéséről. Ez sikerült is. Az egyre-másra hozott későközépkori törvények sorra kikötik, hogy az országot védeni mindenekelőtt a király s a főúri rend köteles, a köznemesség csak abban az esetben, ha az elsősorban hivatottak ereje kevésnek bizonyulna, de akkor is csak az ország határain belül. Ez a fejlődés egészen világos és félreérthetetlen, s kétségtelen az is, hogy a köznemest ilyenformán nem is igen volt érdemes mozgósítani, hiszen a hadakozástól tökéletesen elszokott. Csak azt nem értjük, hogyan képzei Zsuffa, „hogy a banderialis hadszervezetnek legjobban megszervezett, legállandóbb és legnagyobb harci értékű egységei a megyénként kiállított nemesi bandériumok voltak“. (46. lap). Hogyan képzei, mikor még ugyanazon lapon — nagyon helyesen — maga is kiemeli, hogy „ha a megyei, mint felkelő bandériumok, fegyverzet, felszerelés és kiképzés tekintetében nem is állottak mindig a kor követelményei által megkívánt színvonalon, — sőt sokszor nagyon is alatta maradtak — tagjainak faji tulajdonságaiból eredő katonai erényei miatt mégis csodákat műveltek.“ Különösen a mohácsi csata után, mert „a magyar sorsnak súlyos keresztjét rendszerint a nemesi, megyei bandériumok viselték.“ íme — mondja alább — a nemesi bandériumok élén küzdő Zrínyi, Szondy és Dobó... Igaz, csak az a baj — állapíthatja meg az olvasó — hogy Zrínyi horvát bán volt s serege java állandó zsoldos, jórészt földönfutóvá tett, vagy létében fenyegetett köznemes, ki azonban nem ebben a minőségében küzdött, hanem mint a királyi sereg fizetett tagja; Drégelyben bizonyára voltak odaszorult nemesek, de nem nemesi bandérium, hiszen Szondy nem volt sem több, sem kevesebb, mint az esztergomi érsek tisztartója. Ugyanúgy Egerben, csak ott Dobó püspöki, majd az ostrom idején, királyi zsoldoskapitányi minőségben intézte a védelmet. Zsuffa vélekedését megszívvelve ezen-

túl következetesen el kellene utasítanunk hivatásos katonatisztjeink sokszor hallott s katonai szaklapokban is hangsúlyozott ítéletét, hogy t. i. még a legjobb indulatú újoncanyagból is meglehetősen nehéz katonát faragni. A középkorban a helyzet úgylátszik más volt, akkor a köznemesség minden nehézségnek fölibe tudott kerekedni, bár olyan értékes elemnek mégsem tartotta magát, hogy megyénként 20—20 jobbágytelek után állítson ki önmaga kebeléből egy-egy lovast. Ennyire könnyű megoldási tervvel sohasem mert előhozakodni, csak Zsuffa hiszi így (55. lap). De hát az ő szemében a köznemesei réteg katonai elsőbbsége és a húsas alap annyira fontos, — mindjárt elválik, hogy miért — hogy a nemesből egyszerűen telekkatonát csinált. Nem kell külön kiemelnünk, hogy ilyesmiről a források mitsem tudnak, a köznemesség fejenként volt hadköteles s egészében iparkodott e kötelezettségtől szabadulni. Lehet, sőt kézenfekvő, hogy hadraszólítás esetén csakugyan nem vonult ki, nem ült fel minden alkalommal a megye egész nemessége, lehet, hogy utánpótlásról gondoskodandó, vagy nemzetgazdasági okokból, bizonyos szám csakugyan otthon maradt. (Számos törvény fel is sorolja a mentességek fajtáit.) De eme beosztás részleteiről nincsen százalékmeghatározó tudósításunk s hogy a nemeseknek csak huszadrésze indult volna elvszerűen és mindig táborba, az egyenesen lehetetlen annál inkább, mert a felkelések időtartama rendszeren hat hétben szabódott meg. A köznemességnek kétségkívül voltak komoly katonai képzettségű elemei, akár réteget is mondhatnánk, de ezek familiáris viszonyban állandó szolgálatot vállaltak a király és a főurak bandériumaiban. Erre nézve ugyancsak számos okleveles adattal rendelkezünk, melyekből tudjuk, hogy ezek a familiárisok az állandó bandériumtartásra kötelezett főurak parancsa alatt csakugyan a hadakozásnak szentelték életüket, de ezért pénzbeli vagy egyéb kárpótlást kaptak, éppen mint gazdáik bizonyos meghatározott királyi salláriumot. A XV. század banderialistája lényegben bizonyára zsoldos volt már. A középkort annyira jellemző s a terménygazdasággal együttjáró szakadozottság és sokféleség természetesen ezen a téren is kiütkezött s nem is napok alatt szívódott fel. A familiáris viszonylat egyezségeen alapult. Ebben nagy szerepe lehetett és volt is, különösen eleinte, a főúr által, mondjuk meg őszintén, hűbérbe adott vagy oltalma alá fogadott földbirtoknak. De a fejlődés nálunk is, mint egész Európában, a zsoldrendszer felé haladt s mikorra a törvényhozás pontosan megszabta, hogy melyik főúr mennyi embert tartozik s mely területen fegyver alatt tartani, tehát a XV. század első felében már bizonyosan, kétségkívül el is jutott odáig. Éppen ellenkezője áll t. i. annak, mit Zsuffa gondol, hogy a bandériumok létszáma a kiállító főpap vagy főúr kénye-kedvétől függött (94. lap). Harminc lappal eme megjegyzése előtt idézte Szederkényi nyomán az 1435-iki törvény megszabta berendezkedést, közli is, melyik zászlósúr, melyik határrész védelmében, milyen erejű csapat fenntartására köteles. De az ilyesmi, s ez megint egy sajátos vonása a dolgozatnak, csakhamar tökéletesen kiesik a tudatából, mert hát nem illik bele a koncepciójába. Az ennyire állandó szerepű bandériumok szülőföldjüktől esetleg egészen távol szolgáló tagjai természetes, hogy már állandó zsoldot húztak, míg

korábban, a főúri rend kiválása idején, a XIII. század második felében katonai szolgálat jutalmazására csakis földbirtok állott rendelkezésre. Az átmenetet és fokozatait csak teljes okleveles apparátussal lehetne rekonstruálni, s miután a bandériális rendszer története még történetírásunk egyik tisztázatlan kérdése, magától értődik, hogy ezekre a részletekre nézve itt nem várunk feleletet.

Elfogadjuk azt is, bár a kifejezések ismeretlenek s kicsit regényesen hangzók számunkra, hogy ezt az eredeti szolgálati viszonyt az a bizonyos „praedita servitum v. servientium“-megállapodás, illetve kapcsolat szabályozta, mely a köznemesi osztály számos tagja s a „Societas Baronorum társaság“ nagybirtokosai között létrejött. (Az idézőjelbe tett hibás szakterminusokat szeretnénk sajtóhibának minősíteni, de nem hisszük, hogy jussunk volna hozzá, mert következetesen visszatérnek.) De mikor így némely áldozatok árán is belezőkkenni próbálunk szerzőnk gondolatmenetébe, azonnal olyan továbbonyolítás következik, melynek megigénlését már nem merjük megkockáztatni. Hogy ezeket a feudumot nyert servienseket mai értelemben vett tartalékosoknak nevezi (54. lap), rendben van. Merészül modem kifejezés, de szemléltető; azonban miért praedialisták valamennyien, mikor jogtörténetünk ezt a fogalmat az ú. n. egyházi nemesek részére foglalta le? Zsuifa egyházi nemesei viszont maguk a főpapok, kik ebben a minőségükben bandériumaikkal egyetemben az ú. n. nemzeti hadsereg tagjai! És ott vannak ebben a fura alkotmányban a 48-ik lap grafikonja szerint a főurak is, legelői „a nádor és környezete“. Az országbíró, a tárnok, horvát bán stb. ellenben hiányzik, ők tehát vagy a nádor környezetébe értendők, vagy, ami inkább rendjénvaló, a királyi sereg tiszti bandériumainak rovatába. (Erre nézve nem nyerünk felvilágosítást.) Ha azonban így van, s eddig így tudtuk, akkor minek a nádort tőlük elválasztani? Más természetű a nádor bandériuma, mint az országbíróé? S hová lett a Corpus Juris, a főforrás, annyira hangsúlyozott seregtagozása? Legelői a király, majd a prelátsók és bárók s csak legvégül igazán végső esetben tartozik a köznemesség honvédelmi kötelezettséggel. A törvényhozás tendenciája, mint már kiemeltük, elbúsító, de kétségkívül ilyen. Az is bizonyos, hogy a kor tudatában a két első csoport közelebb állt egymáshoz, mint a köznemesség a másodikhoz; ezt tudjuk is a reánk maradt csataleírások egész sorából.

A XIV. században még talán nem volt egészen így. A Corpus Juris erre a korszakra nézve jócskán cserbenhagy, de az éppen ezidőtájt szokásos, hadosztatások szerinti, keltezési módból — s ilyen ú. n. residentia exercitus-t 1308 és 1398 között tucatszámra sikerült a magyar okleveles gyakorlat alapján kimutatni — mindenesetre sok joggal következtethetnénk a köznemesség még ekkor eléggé sűrű hadbahívására. Elvégre az a sok perhalasztás, miről az oklevelek a hadosztatások quindenáival kapcsolatban beszélnek, talán nem egyedül a királyi és főúri servienseket érintette. Ám ez megint a bandériális szisztéma történetébe vágna s tisztázására a mi esetünkben amúgy sincsen szükség. Szerző röviden megnyugtat, hogy az Anjouk korában „a nemesfelkelés külellenség hiánya miatt nem ült fel.“ (96. lap.) Zsigmond alatt azután annál sűrűbben; szóval éppen ellenkezője áll mindannak, mit a hazai kutatás eddig a forrásokból kiolvasott. Hogy például az 1435-1, mint említettem egészében idézett, honvédelmi rend szövegében a köznemességnek nem jutott hely, az nem jelent egyáltalában semmit. Azok létszáma, mondja, felsorolva nincs. Hát ez igaz.

A XV. századnak hadtörténelmi szempontból legjellemzőbb vonása szerinte, hogy „egyesek nélkülöztek és ingyen katonáskodtak

(ezek a köznemesek), mások (a főurak) földi javakban bővelkedtek, de a honvédelmi kötelezettségeikkel járó anyagi terhek vállalásától irtóztak.“ (57. lap.) Mátyás király az alakulást úgy látszik nem ilyenek ítélte, s egészen értetlenül a köznemességet iparkodott adófizetésre szorítani, a főúri bandériumoktól továbbra is rendszeres szolgálatot követelt. S ha uralma első felében s mindig a második vonalbeli elemektől hemzsegő, török seregek ellen a köznemességet néha mozgósította is, hiszen az a 80.000 embernyi harcostömeg, melyről a velencei követ emlékezik meg 1458-ban, bizonyára nemcsak bandériumokból s felkelő parasztnépből állott, hanem hihetőleg a szomszédos területek köznemeséből is, az ilyen eset már akkor is kivételes, később még inkább. A követ szerint javarésztük keresztes hadra kelt egyszerű parasztember volt, gyarló katonai értékkel, de a török ellen — írja folytatólag — hasznos szolgálatokat tehetnek. Vájjon miért nem hívott zászlók alá a király ilyenfajta sereget Giskra ellen is, esetleg néhány, — Zsuffa szerint — minden másnál magasabb harciértékű megyei bandériumot? Miért írja ugyancsak 1458-ban, ugyanakkor, mikor 80.000 embere állott a déli határon, apósához a cseh királyhoz, hogy volt ugyan elegendő számú zsoldosa, de ezeket bizonyos gyanú miatt elbocsátotta, s most Giskrával szemben hűséges páncélosokra volna szüksége, kiknek zsoldját természetesen ő fizetné. Kér pedig szám szerint 500 lovat, „kikre becsületünket és javainkat reabízassuk.“

80.000 és 500 két nagyon szélsőséges határérték s aki csak a számjegyeket nézi, könnyen ejt el olyan észrevételeket, hogy „az ősi magyar harcmódtól lényegesen eltérő nyugati harcmód és a nehéz fegyverek használata, amely őseink harc készségét korlátozta, csak annyiban vált kedvelné és terjedt el, mint ma a lovaspólo-játék.“ (76. lap.). Vagy hogy olyan törvényes rendelkezéseket, minőt pl. a nehéz fegyverzetet előíró 1498: VI. t.-cikk tartalmaz, egyszerűen nem hajtottak végre. Hogyan tehették volna, mikor annyira nem fémek bele a Zsuffa-féle keretekbe. S ha azt olvassuk egészen hiteles lajstromban, hogy Mátyás még uralma vége felé is körülbelül 150.000 embert vonultat fel a török ellen (persze ebben benne vannak az oláh vajdák, székelyek stb. kontingensei is) s ebből mindössze 6000 a páncélos lovasság létszáma, mire gondoljunk? Vájjon a lovaspólo fogyatékos elterjedésére, vagy a fentemlített 500-as és 80.000-es adatokra?

Mielőtt azonban ilyen Összevetések kapcsán szerzünk munkájának velejáról néhány megjegyzést tennénk, két tekintetben határozottan igazságot kell neki szolgáltatnunk. Az olvasó bizonyára régen feltette már a kérdést, mi van tulajdonképpen a huszárok eredetével? A dolgozat első végigolvasásakor valószínűleg mindenkinek az lesz az érzése, hogy valami kaotikus anyagraktárba toppant, hol a hazai történet sok apró részletéről értesül, mit eddig egészen másként tudott. Megismer nem egy olyat is, mely egyetemes történeti jelentőségű. Például ha a somogyván monostort 1091-ben csakugyan a ciszterciek és premontreiek alapították (77. lap), akkor ezek a szerzetesrendek nyilvánvalóan magyar eredetűek! Nincs továbbá mit beszélni többé arról a taktikai forradalomról, mi a svájciak Merész Károly feletti győzelmei nyomán Európaszerte a gyalogságot tette vezető fegyveremmé, hiszen a Granson-nál vezérkedő Halwyll János, ki előbb magyar zsoldban is állott „a magyar haditudomány szabályai szerint vezette seregét és oly nagyra becsülte a könnyű felszerelésű magyar lovaskatonát“ (97. lap). Mindezek roppantul érdekes dolgok, a huszárról ellenben sok fogadkozáson kívül alig hallottunk egy-egy elejtett szót. Míg végre az egyik sarokban reabukkanunk egy igen vékony fasciculusra, — a munkának alig tíz lapja — ez tartalmazza a lényegbe vágó adatokat és eredményeket. Mielőtt azonban ebbe bepillantánánk, két nevezetes s eddigi megjegyzéseink után talán nem várt megállapítást kell tennünk. Először: szerzőnek van tudományos érzéke.

Belátja és tudja pl., hogy a déli hatás jelentkezzék bár délszláv mezben, tulajdonképpen török hatás (77. lap). Majd mikor hadtörténet helyett hadszervezettörténetet sürget, intuitíve reámutat arra a kívánságra, mit sok kutató, ki veritékes tanulmányok birtokában kötött ki az idevágó munkálkodás régióiban, csak sok küzdelem után és árán tudott magáévá tenni és megfogalmazni, hogy t. i. az ütközetek és hadikészületek rekonstruálása csak előkészületi fokozat s a hadtörténelem akkor válik tudománnyá, mikor társadalomtörténetté lesz. Másodsor: szerzőnk elfogult és készületlen, de szigorúan logikus elme. Ha érdeklődésének ezt a makacs összpontosítanitudását a források megerősökölése helyett azok tanulmányozására fordította volna, erős a hitem, hogy a magyar történettudomány számbavehető hozzászólásokat várhatna tőle. Ezt a könyvet persze ez esetben nem írta volna meg. Amit fentebb a különböző Einteilungslistékról és Rendeleti Közlönyökről mondtam, természetesen fenntartom, de nem áll, hogy a múltira vonatkozó adatapparátusa találmra összemarkolt volna. Sőt ellenkezőleg, minden egy célt szolgál: a huszárhagyományt meg kell menteni, a huszár számára előkelő ősökről kell gondoskodni s miután a király és a főemberek bandériumaira vagy zsoldosaira gondolni mégsem lehet, — ezekről már maga a Corpus Juris is túlságosan világosan nyilatkozik, ezek kétségkívül a nyugati harcmód letéteményesei — tehát a köznemesség katonai alakulataival kell a középkori huszárságot azonosítani. Mindenáron! A sok divergensnek látszó megjegyzés egytől-egyig ide vág, az olvasónak szerintem nincsen igazsága, ha káoszról beszél, nem szétfolyó előadás ez, bármennyire annak látszik, csak minden porcikájában történetellenes.

Ezért kellett egyrészt a XIII—XIV., másrészt a XV. század specifikus alakulási ismérveit egyszerűen felcserélni, ezért kellett a köznemesség hadkötelezettségét minden huszadik megyei nemesre szorítani.

Ezért nem volt szabad még csak észre sem venni a huszárt portyázó rablónak tudó XV. századbéli okleveles adatokat s „a helyzet tisztázása céljából“ (20. lap) minden történeti érzék paródiájaképpen az 1848. XXII. törvénycikkre hivatkozni, mely szerint a nemzetörtség kötelékébe csak főbenjáró bűnöktől mentes elemek vehetők fel. Ez a XIX. század demokráciájának mentalitása a néphadsereg összetételét illetően, de hol van a XV. századétól, hol még a XVIII-ikétől is! De Zsuffa szerint visszaható értékű és jelentésű. A XVIII. századnak kétségkívül Nagy Frigyes serege volt a legtökéletesebb katonai alkotása. S a király, míg tisztikarától a legfinnyásabb erkölcsi érzéket követelte, egészen természetesen találta, hogy a legénység a nép salakjából telik ki. Ezt meg is írta. A mi Páriz-Pápmak pedig ugyanakkor azt mondja a latin nyelv magyarországi használatára nézve perdöntő jelentőségű szótárában, hogy Latro annyi, mint Tolvaj, Item: Seregbe-való vitéz. Bizonyos gyanús mellékiz tehát még akkor is élt. Hiteles és Zsuffa által is ismert forrás állítja, hogy Mátyás királynak mintegy 5000 rác lovasa volt. Ez azonban hihetetlen. Hiszen — írja fölényes határozottsággal — a szerb sohasem volt lovasnép, ilyen lóállománnyal a szerbek még 1914—18-ban (!) sem rendelkeztek (101. lap) s körülbelül Zsigmond király kora óta „a tűzérés fejlesztésére fektették a fősúlyt és a lovasság fejlesztését tudatosan elhanyagolták“ (68. lap). Valóságos révületben olvassuk már ezeket a sorokat. Merjünk csak egyetlen adatot kérni a középkor szerb tűzéréséről? De hát akkor minek nevezzük ezeket a fontos megállapításokat? Tévedéseknek, elírásoknak? Nem tudom. Szekfű nagy összefoglaló műve egy helyén azt írta, hogy Bocskay seregében a hajdúk eredetileg szláv eredete erősen elhalványult már, szóval, hogy az elmagyarosodás folyamata befejezés felé közeledett. Zsuffa ismer egy 1530-i oklevelet, mely Vécsey Balázs királyi gyalogskapitányt is említi. Hát akkor, kérni, hogyan lehet 1606 után kezdődő elmagyarosodásról beszélni? (22. lap.) Magától értetődik, hogy sehogyan, nem is állított ilyet senki. Szekfű Bocskay koráról szölt, s nem 1530-ról. Csak ő persze nem igen tenné fel, hogy a parancsnok magyar neve már ez utóbbi évre nézve is színmagyar alantos-réteget bizonyít. Ám, hogy ki mit mond, úgy látszik éppen nem fontos. Ugyancsak Szekfű meg merte írni, dolgozatom tartalmát tudomásul véve, hogy Mátyás király huszárjai rácok voltak. Ezt határozottan még Tóth sem

állította, — mondja szerzőnk. Dehogynem; ez a dolgozatom végeredménye. Azonban minden hiába. A Corpus Juris ismerte legelső huszárparancsnokok: a szerb despota és Belmosevity Milos; utóbb Szerémi egész lajstromot ad Szapolyai János ugyancsak rác huszárvezéreiről. Mi következik ebből? „János királynak szerb huszártisztjei sohasem voltak, miként olyanokkal Mátyás király sem rendelkezett.“ (26. lap.) Némely, mindig déli eredetű idegen források sűrűn emlegetik a fegyveres cursor-ok, néha egész csapatok futárszolgálatát; ugyanígy írnak később a királyi számadáskönyvek udvari huszárokról futárminőségben, mi természetesen feltűnt s a tényállást össze is vettem a Miklosich kiszemelte eredetkifejezéssel, a cursor szóval. Erre hivatkozni sem lehet,—mondja Zsuffa— „sőt a cursor-t a huszárral egy napon említeni sem szabad, mert a magyar huszár sohasem futár, kit őseink fullajtárnak neveztek, mert egy ideig csakis a hon védelmére hivatott kiváló harcos volt.“ (19. lap.) Punktum! Mátyás király seregét elszlávosítottam, veti a szememre több ízben. Pedig hát, ha a parancsnokok közül Hág Ferenc vagy Haugwitz német volt is, a seregben legkevesebb volt a délszláv katonaelem (64. lap). Hót ez már tagadhatatlanul igaz. Fentvezett kiváló zsoldosvezéreink a királyi állandó zsoldoscsapatokat, a később fekete seregeknek nevezett nehézfegyverzetűeket kommandírozták. Hogy ezek soraiban délszláv akadt volna, nemcsak hogy nem mondtam, de nem is hiszem. Adat legalább is egyáltalában nincsen idevágó. Annál több a huszárokra nézve. Róluk tehát nem írhattam mást.

S kiegészíthetném még ezt a koszorút jó egynéhány hasonló” értékű és természetű híradással. De úgy gondolom, máris súlyosan visszaéltem az olvasó türelmével. Végzek tehát és reátérek arra a néhány lapra, mely csakugyan egyenesen a huszár eredetével foglalkozik. Amit elmulasztok, nem mond többet, mint amit a szövegből eddig is kihüvelyezhettünk. A rövid, perdöntőnek szánt rész ellenben levonja a végső következtetéseket. Ezek ismertetésével feltétlenül tartozunk, már csak azért is, mert ezekben nyilatkozik meg legvilágosabban szerzőnk módszerének beállítottsága. Legjobb ha meghallgatjuk őt magát.

„Felmerül a kérdés, kik voltak tehát azok, akiket a magyar hadsereg keretén belül legelőször neveztek huszárnak?

Azt felelhetjük, hogy csak a nemzeti hadsereg nemesi bandériumainak keretein belül léteztek olyan magyar lovaskatonák, akiket a nép száján keletkezett zamatos magyar kifejezéssel már Nagy Lajos korában is huszárnak neveztek, mert ők 20—20 jobbágytelek arányában kiállított lovaskatonák voltak. Minden jel arra mutat, hogy az Arany Bulla értelmében már szilárdabb szervezettel bíró nemzeti hadseregek, nemesfelkelésnek tagjait is huszárnak nevezték, amikor a nemzed hadsereg még csak egyféle egységekből, csak a nemesek megyénkénti fegyveres csoportjaiból állott. Sőt a nyomok Kálmán király koráig nyúlnak vissza.“ (91. lap.)

Ezek a Zsuffa-féle huszárok hadbahívás esetén természetesen zsold nélkül szolgáltak, hiszen errefcöteles felkelők voltak, ezt számos helyen hangsúlyozza. Máshelyt azt írja róluk, hogy „a magyar nemzet kiváltságosai közé tartoztak“ (95. lap). Fegyverzetüket is ismerjük; 1498-ból már egészen hitelesen. Az ezévi dekrétum az, melynek szövegében a huszár szó „mint népies kifejezés“ először bukkan fel, ez az első említés az egész Corpus Juris-ban: így tapasztalta Zsuffa, mivel szemben a magyar törvénytár ismerői két régibb törvényre hivatkozhatnak, az 1486, és 1492-ikire. S mindkettőből kiderül, hogy a huszár éppen nem kiváltságos elem, hanem zsoldos s azonfelül meglehetősen rakoncátlan népség is lehetett, mert az 1486. XXXI. 6. t.-cikk éppen

őket vádolja meg azzal, hogy hadosztatás után és zsoldjuk lejártával sem térnek haza, hanem mások javain fészkelik meg magukat s ott táboroznak. Meghagyja tehát, hogy kötelességüknek ismerjék a hazavonulást s otthonukban várják be az esetleges újabb zsoldbavételt. Ugyanezt ismétli ezekről a kiváltságos köznemesekről az 1492. XXIII. t.-dkk is, úgylátszik nem szerettek a megyéjükben tartózkodni; amint Mátyás király fentemlített 1481-iki levele is, melyet Zsuffa is idéz, zsoldbalépésre hajlandóknak, zsoldért külföldi szolgálatra is kaphatóknak tudja őket. Zsoldosoknak írja azután őket még jó egynéhány valamivel későbbi kútfő, minőt kifogásolt dolgozatomban nem egyet említettem. Korábbi adat pedig, mint kiemeltem, nincsen. Csak Zsuffa tud egyet 1403-ból. Az eset a következő s ez azután már megfoghatatlan.

Pesthy Frigyes tett annak idején említést egy oklevélről, melyben egy Szerdahelyi György fia Ders Márton nevű „huszárcapitány“ szerepel, ki Zsigmond királytól adományt nyert. Ismerve a huszár fogalommal annyira hadilábon álló, kora XV. század észjárását, az adat eleve igen gyanúsnak tűnt fel előttem. Hogyan lehetséges, hogy a király ilyen jólhangzó nevű s egyben ugyanakkor kitüntetett magyar embert (az adatgyűjtésnek ezen a fokán már a nemzetiség sem lehetett közömbös előttem) — mondjuk meg őszintén — az akkori kifejezés szerint valami rablóvezérfélének nevezzen. A kérdés megfejtése nem volt nehéz. Az oklevelet az Országos Levéltár őrzi, utánanézttem s azonnal kiderült, hogy a szöveg „capitaneus unius exercitus Hungarorum“—ot mond s nem Husaronum—ot, azaz Pesthy olvasási hibának lett áldozatává. Mit mond erre Zsuffa? Hivatkozik az én szövegemre s azt írja: Szerdahelyi Györgynek (így!) 1403-ik évből származó okmányban szereplő „huszárcapitány“ rendfokozatát is ismerjük. Ez azt bizonyítja, hogy Szerdahelyi György egy nemesi bandériumnak már 1403-ban is okmányilag bizonyítható kapitánya volt.“ (83. lap.) Szinte csak az állami fizetési- és rangosztály pontos megjelölése hiányzik. De hogy mindezt az után, hogy a hibás szöveget az eredeti oklevél alapján kijavítottam, hová tegyük, azt mint most már nem tudom hányadízben, valóban nem tudnám megmondani.

Kálmán király kora és 1403 között azután nincs említés, — ezt legalább elismeri — ám ez a hiány, ez a háromévszázados időhözág „csak azt bizonyítja, hogy azok az írott emlékek pusztultak el, amelyekben a huszár szó előfordult.“ (100. lap.) Tudomásul szolgál. Azonban most már lássuk azokat a Kálmán király korabeli nyomokat. Azonnal másképp kell formulázni minden eddigi állításunkat, ha ezeken csakugyan végigjárhatunk. Hiszen ilyenmódon valóban eljutnánk a XII. század elejére; kétszáz év még visszafelé s a honfoglalásnál tartunk.

Kálmán király egy sokat emlegetett, Spalatói Tamás történeti művéhez csatolt, emlékirat szerint a horvátok tizenkét törzsének fejeivel olyan értelmű megegyezést kötött, hogy ellenséges támadás esetén s amennyiben a király erre őket felszólítja, a törzsek mindegyike tíz nehéz-fegyverzetű lovast tartozik a királyi sereghez küldeni. A Drávaig saját költségükön, azontúl királyi tartáson. Hogyan történt most már ennek a 120 nehézlovasnak a tulajdonképpeni kiállítása? „Kétség nem férhet ahhoz, — hangzik szerzőnk katonásan világos felelete — hogy a meghódított horvátok élére állított bán, aki magyar ember volt, a katonai állásnál nem a meghódított nép hadszervezetéhez igazodott, hanem hatalmánál fogva magyar szokás szerint járt el.“ (99. lap.) Majd — miután könnyít a lelken egy nagyon áttetsző jelentésű átmenet közbeépítésével, t. i. a kiállítandó lovasokat nem nehéz, hanem csak „nehezebb“ felszerelésűeknek minősíti — így folytatja: (a horvát bán) „egy-egy

lovaskatona kiállítási árát, kötelezettségét húsz-húsz horvát családra (husz-ár) háritotta. Sőt az ilyen arányszám szerint kiállított lovaskatonát is huszárnak nevezte, mert az ilyen arányszám szerint kiállított magyar lovaskatonát ismeretlen idők óta őseink is huszárnak nevezték.

Tehát a huszár szavunk Kálmán kir. korában, sőt talán már a honfoglalás korában is megvolt* (100. lap).

„Ezért — írja könyve legutolsó lapján egész fellépése lélektani jellemzéséül — huszár szavunk és huszárságunk szláv eredetének elmélete ellen teljes erőnkől tiltakozunk, k ü l ö n ö s e n a z é r t, mert egy világhírű magyar tudós lelke mélyéig még azon is felháborodott, hogy a szobrászművész a Szent Gellért-szobor mellélakaját diluviális ősemberszörnyetegnek ábrázolta.“ Mi pedig, bár szintén felháborodhatnánk, nem háborodunk fel, csak néhány kérdést teszünk, k ü l ö n ö s e n a z é r t, mert a Kálmán király korába vezető fentismertetett nyomokkal szemben súlyos aggályokat táplálunk. Hogy hogyan lett a nehézlovasból nehezebb, majd egy lélekzetre huszár, ezt természetesen nem kérdezzük, ezt a korábbiak alapján már értjük. Nem értjük ellenben, hogy hogyan jutott eszébe a horvát bánnak egy állítólagos magyar szokás utánzásaképpen éppen húszas alapon, éppen hús telekre róni a katonaaállítás, mikor erről a rendszerről sem ez a bizonyos emlékirat, sem egykorú forrásanyagunk nem tud. Nem értjük továbbá, hogyan lehet meghódított borválságról beszélni, éppen amaz emlékirat alapján, mely kimondottan egyezségről szól, s melyre a horvát történetírás eminenter támaszkodott, mikor Horvátország mindenkori társország-jellegét vitatta. S végül semmiképpen sem értjük, hogy lehetett az egész munka „nervus probandi“-jául egy közismert és még hozzá magyarelles horvát célokat szolgáló koholmányt választani, mely — beszélvén az magyar hódításról — Spalatói Tamás alapszövegével is szöges ellentétben áll s még azt sem tudja, hogy Kálmán királynak nem Szent László volt az édesapja. Hogy összeállítójának még volt némi sejtelve a hódításkori állapotokról, hogy pl. ami a zsupák nevét vagy a kötelezettség mérvét illeti, közismert hagyományra támaszkodott — meglehet. De hogy a fogalmazás a XIV. században készült, az viszont bizonyos. Ha szerzőnk a 36-ik lapon idézett forrásait némi elmélyedéssel futotta volna át, úgy bizonyára más képet szerzett volna legrégebbi forrásának jelentőségéről. Elég talán az ott felhozott címek közül Fauler Gyula dolgozatára hivatkozni, mely a Századok 1888-iki évfolyamában jelent meg s melyet Zsuifá is ismer, persze csak a szokásos módon. Mint mondjuk „Castellani“ püspök jelentését. Ha műve alappilléret mindenképpen a délszláv hamisítványok okleveles ingoványába akarta süllyeszteni, úgy bizony egyszerűbb lett volna Kálmán királynak arra a bizonyos adományára (7) hivatkozni, mely Lapsanovich Márton Cetina ispánjává nevezi ki. Ebben nem nehéz vagy nehezebb fegyverzetű lovasok szerepelnek, hanem egyenesen kurucok. S ez a hamisítvány a hódítás, vagy egyezkedés nemzeti szempontból veszedelmes kérdését sem feszegeti.

A munka tavaszias lendülettel indult. „Analitikus és szintetikus fejtegetésekbe fogunk bocsátkozni, hogy a globálisan összefoglalt anyagból heurasztikus (!) módszertani eljárással következtetve helyes megállapításokra, majd helyes eredményekre juthassunk.“ (15—16. lap.) Az eredményki hirdetés pedig hozsannába fül. Íme az okfejtés teljes s „huszár szavunk eredetének kétségtelen biztos megállapítása után, melynek magyar eredetéhez többé soha kétség nem férhet“, az eredetkérdés is eljutott a döntéshez. Idézi még néhány, közelmúltunkban fájó szerepet vitt, külföldi katonatiszt szakértő véleményét, majd a berlini Zeughaus vezetőjeét, — kik különben igazán ártatlanok abban, hogy Majláth János gróf (Zsuffa szerint Majláth Lóránt 108. lap) szómagyarázata nemzetközi értékű lett — majd valóságos mámorban mondja ki a végszót. „Az itt előadott tények, érvek és értékes külföldi vélemények globális összefoglalása, gyönyörűen hangzó szimfónia fortissimójának elhangzása után nincs jogunk ahhoz, hogy a

magyar huszárság délszláv eredetéről szóló téves elméletet hirdetve, kiirtsuk a magyar köztudatból azt, ami történelmi tény, ami minket oly közelről érint és amire mi méltán büszkék lehetünk.“

REZIGNÁLTAN tesszük félre a füzetet. Ez volna a huszárság eredethagyománya 1936-ban? A védelme kétségkívül ez, nekikeseredett és groteszk védelem. Az én szövegemben adatok beszéltek, a sorok között nem volt semmi. A magyar kutatás fogja eldönteni, jót írtam-e vagy nem. Zsuffának nincsenek adatai, munkájának igazi tartalma a sorok között lappang: a csinált, hamis hagyomány fenntartásának kritikátlanul fanatikus akarata. Hogy ugyanezekből a sorközökből itt-ott és melleleg egyéb is kicsendül, a múlt katonai értékeit féltő magyar katona aggodalma, az igaz lehet, de ilyen fegyverzetben nincs helye aggodalomnak. S ami mindennél súlyosabb, a könyv veszedelmes lehetőségek felé mutat. Ez már nem is hagyományvédelem, de önámító sovinizmus, mely kárhozatos gyümölcsöket érlelhetne éppen annak a nemzeti eszmének rovására, mely valamennyiünknek egyformán drága kincse.

„A Chauvinismus ellenében ápoljuk az önismeretet; ne féltsük édes magyar elménket az elsatnyulástól, ha néha idegen táplálékot is vesz magába. A chauvinek zaja e tekintetben azért is káros, mert a maradiságnak, a tanulatlanságnak, a felületességnek, fenegyerekségnek sokkal inkább kedvez, mint a nemzeti eszmének. E szép tulajdonságok elhatalmasodásától pedig őrizzen meg — a nemzet geniusa.“ (Péterfy Jenő.)

A huszár név onnan ragadt a huszárra
Hogy: egy halálának mindig húsz az ára.

Énekelte valamikor jó Sárosy Gyulánk. De ő tudta, hogy verset ír, Zsuffa azt hiszi, hogy történelmet. A tudománynak ezekhez a fejtegetésekhez semmi szava, a nemicéhbeli művelt közönségnek azonban meg kellett tudnia, mit adott kezébe a Madách-nyomda lendületes fogalmazású „Értesítésbe. Ezért írtuk ezeket a sorokat. Akinek még kételyei volnának, annak csak egy tanácsot adhatunk: olvassa el Zsuffa Sándor könyvét.

TÓTH ZOLTÁN